

telme. Nyilván a látnoki képességekkel rendelkező, a valóságot kendőzetlenül bemutató magányos művész tragédiája rejtőzik a parabola mögött. Az igen gúnyos hangnemben megfogalmazott (új) mese A mostoha tükréről különös ellentmondást idéz: a hatalom megköveteli a tükörtől a leplezetlen valóság bemutatását, ugyanakkor képtelen elviselni a valóság „tükrözését”. A király és a gonosz törpe története szintén a hatalom és a szabad alkotás közötti ellentmondásos viszonyt rajzolja meg, míg a Királydrámában a hatalom és az egyén mellett a hatalom közvetítői is fellépnek, hogy a sugallott eszméket képviselve manipuláljanak a tömegekkel. Ehhez kötődik a Kalifa ítélete is, amelyben a szerző derűs hangon számol be arról, hogyan fedezi fel a hatalom a közvetítők káros ténykedését és bünteti meg őket. A további öt írás mai környezetben játszódó „realista” történet (kivétel a Lovasok a faluban), bár a helyet és az időt itt sem konkretizálja a szerző. A Kuncogók a ködben azt feszegeti, helyes-e a hatalom által kijelölt út vak követése és megengedhető-e a kiválás. Az Áprilisi tréfa azok vesztét mutatja be, akik nem hiszik el, hogy a múlt erői feltámadhatnak. Az Álarcosok az egyediről és az egyéniről valamilyen eszme érdekében történő lemondás veszélyéről szól. A Lovasok a faluban című novellában az abszurd rendszabályok kibocsátása a még kételkedők felkutatását célozza. Az Idegenben nehezen követhető és érezhetően csinált okfejtése a bűn és a bosszú összefüggéseit boncolgatja.

A fentiekből kitűnik, hogy a novellák többségének alaptémája a hatalom és az egyén különböző viszonylatai. De a novellák megmaradnak az erkölcsi problémák jelzésénél, semmiféle megoldást nem kínálnak fel, ellentétben a *Hallgatás* novelláival, melyekben a konkrét társadalmi és történelmi háttér hatására az egyén lázadásának lehetünk tanúi. A *Tücsök a hangyabolyban* írásai inkább a szerző aggodalmát kifejező jelzések. Művészi értékük ezért vitatható, már csak azért is, mert sok helyütt „tanmesékké” válnak, de megismerésük elkerülhetetlen állomás Varga Zoltán írói fejlődésének megértéséhez.

VARGA István

A HUMÁNUM NEVÉBEN

Holti Mária: *Égi fuvarok*. Forum Kiadó, Újvidék, 1980

Aki a mai művészek között nem rugaszkodik túlságosan messzire az antropocentrizmustól, annak is csak elvétve kiegyensúlyozott a hangja. A külső és a belső idő egyensúlya megbomlik, az ábrázolás tárgyát a teremtés tárgya szorítja ki, a lehetetlen pedig a lehetséges fölött diadalmaskodik. Az írók türelméből olykor csak félig futja az élettapasztá-

latok modellálására: a szubjektum önmagából igyekszik kárpótolni azt a külső visszazorolását, amit a mai világban kell elszenvednie. Bosszúja a szelleminek a túltengése, az iróniának az egyetemesítése. Célt és eszközt a nyelvben talál, közeget a játékban. A kultúra az életforma természetyszerű tudatosulása helyett öncéllá lép elő, s a kompenzációnak leginkább szembetűnő eredménye lesz. Nyelv és világ, miután korábban elvesztette egymást, görcsösen keresi a találkozást, ám e szükségletnél elsődlegesebb, mélyebb a rendszernek, a nyelvnek az önmozgására való hagyatkozása.

Holti Mária novellisztikájának mûgondja a szélsőségeket igyekszik egybefogni, annál jobban, minél inkább tudatában van a széthúzó erőnek. Viszonylagos terméketlenségének is ez a titka. Aközött kell egyensúlyt teremtenie, amit tapasztal, amit gondol s amit akar. S ez egyáltalán nem könnyű annak, aki klasszicisztikus eszményeket vall, holott barokk temperamentumú. A játék önmagával szeretne egyenlő lenni, nem tűr korlátokat; a tapasztalat viszont egyértelműséget parancsol, és tisztázást igényel. Ez a talaj, az az égbolt — s mindegyik sajátos vonzóerővel rendelkezik. Holti Mária nyelvi humorra nemegyszer önmagából, a grammatikai helyzetből teremődik, olykor pedig a témához, illetve a hőshöz való különös viszonya hívja életre. A visszafogottság, az elhallgatás nem eszköze. Szükségét érzi a csevegésnek, önmaga közvetett megmutatásának. Véleményében, ítéletében az egész világ benne foglaltatik, ezért az ismeretanyag egyetemességét is hangsúlyozni kell. Tudomány és művészet ugyancsak koordinátákat képviselnek ebben a zabolázatlanságában is fegyelmezett novellisztikában.

Van, akinek elég a spontaneitás ahhoz, hogy az emberhez intézze szavát. Holti Mária tárgyában és stílusában is általa tisztázott és meghatározott igényeket igyekszik kielégíteni. Állásfoglalást fejez ki, pártfogol és elutasít: szereti a világos értékrendet. Egészen sajátos forradalmi romantika ölt testet világlátásában. Egyik hősenek humanizmusa nem a bőrén érzett társadalmi-történelmi szükségszerűségből születik, hanem rögeszméből, elvi humanizmusból. A *Síró torredorok között* című novellára gondolok, melynek szereplői afféle unatkozó világcsavargók, akiket egy szenzáció billent ki a súlytalanság állapotából: egy náci tömeggyilkossal volt alkalmuk társalogni, anélkül, hogy tudomásuk lett volna kilétéről. Ezután kölcsönösen egymás nyomába szegődnek a remél, egyszerre üldözöket és üldözötteket. A novella befejezését fogom idézni, melyből az is látható: az író a racionális felismeréseket, belátásokat nem motiválja mindig a helyzetnek megfelelő intenzitással. Hiába beszélteti egyes szám első személyben hősnőjét, a végkövetkeztetés megszenvedett meggyőződés helyett kissé plakátszerűen hangzik: „Berg urat is láttam azóta: kartávolságnyira sétált előttem a Kurfürstendammon ismeretlen, középkorú férfiak társaságában, és élénken gesztikulált. Láttam egyszor az U-Bahnon is, Ferbellinerstrassénál szállt ki, kezében a

Süddeutsche Zeitung. Láttam még többek között Belgrádban, egy sötét kapualjban. Ami igaz, az igaz: mindannyiszor észrevétlen suhantam el mellette, mert már magam is kezdtem hinni, hogy pillanatnyilag sokkal okosabb Berg úr leszármazottait felkutatni, semmint vele vesztegetni az időt." Hogy az idegek, nem pedig a szem látásairól van szó, azt a belgrádi „sötét kapualj” képéből sejthetjük. Nem magát a lidércnyomást kapjuk, hanem csak a rá való utalást. Ezért a befejező megállapítás nem vívódás folyománya, hanem olyan aranyigazság, amelyenhez hasonló a napi tájékoztató eszközök is gyakran produkálnak.

Az *Égi fuvarok* azonban hiányként, keresésként is regisztrálja a humánomot. A *Teher* volt harcosa rögeszmésen veti magát egykori emlékei nyomába. Nincs kifejtve, miért vállalja az elzarándoklásnak harminc évvel korábbi viszontagságokhoz hasonló megpróbáltatásait. Ismét a befejezés adja a kulcsot — ahhoz az ajtóhoz, mely talán önműködően is kinyílna. Az egykori partizán tudniillik valamikor „olyan sebet kapott, amit fegyver sem képes ejteni a Dinarában (...) s aki azt a sebet okozta, 1944 őszén hősiesen elesett Istria védelmében. Aki miatt jött.” A csattanót az idillszomj adja, s ezzel a giccs felé billen a történet, minthogy leszűkül a lehetséges jelentés. Ha e végső konkretizálás elmaradt volna, amennyiben a rögeszme örülete a maga ködösségében ellenállhatatlanabbul sejtelmesebb, a közvetett szatirikus szándék is jobban érződne. A szenvedésben több volt a boldogság — üzenhetné az ironia a maga közvetettségével. Önmagában is beszélhetne a lényeg: a fagyás és az éhség könnyebben elviselhető a csak sejthető másfajta békebeli kínoknál. Van azonban ebből az üzenetkörből hibátlan darabja is Holti Máriának. Ez pedig az *Aramkör*, melynek jelenete ugyancsak a végső, nyomatékosító jellegű csattanó felé fejlődik, anélkül, hogy valami végső nagy megvilágosodást adna. A biztosítótintézet hivatalnokja közönyében éppen azt a munkát nem végzi el, ami végett a magányos néninél hosszú és tartalmatlan látogatására sor került. Itt még volt figyelmeztető jel, de a *Mint a bagoly* című novellában ez is szükségtelenné válik. Az úr teljességéhez nem járul felesleges kommentár. Egy napi hírektől és bűnügyi történetektől fertőzött agyú kisember (tanár? tisztviselő?) váratlanul szédületes hírnévről kezd álmodozni: azt hiszi, hogy egy balesetet szenvedett idegenben nemzetközi bűnözőt leplezett le, s fűt-fát igyekszik megmozgatni az összefüggések kiderítése érdekében. A novella dialógusait kapkodó okoskodások, bizonytalan tapogatózások töltik ki. A sztori befejezetlen marad, nem derül ki semmi — viszont annál többet tud meg maga az olvasó. Itt lehet megemlíteni jó néhány Holti-novellának azt a jellemzőjét, sajátos effektusát is, melynek Maupassant óta egyre nyomatékosabban tapasztalható lényege szerint az ember (akár a barát, akár az élettárs) megismerhetetlen. Az író ezzel is a realitásérzékét kívánja acélosítani, s legtöbbször el is éri célját.